

Montserrat Abelló traductora, amb motiu dels seus 90 anys

Visat núm. 6
(octubre 2008)

per Francesc Parcerisas

Molt sovint, al llarg dels anys, m'he barallat (no gaire, val a dir-ho) amb alguns dels tòpics sobre la traducció, en cito dos: *traduttore/tradittore* o «poesia és allò que es perd en la traducció». M'hi he barallat no pas perquè els tòpics, com sovint sol passar, no tinguin una part de raó, sinó, sobretot, perquè no serveixen per justificar les situacions en què es produeix la traïció o la pèrdua i, molt especialment, perquè els seus defensors sempre obliden de mirar cap a l'altra cara de la moneda, allà on el tòpic perd tota raó de ser i una mica de llum nova ens ensenya quina mena de coneixement ens proporciona, realment, de bo de veres, la traducció.

Començaré breument per la dita italiana del *traduttore/tradittore*. Em sembla que la dita vol emfasitzar allò que és a l'arrel mateixa de la traducció: la diferència. En la identitat —i això crec que és evident— no hi ha traducció, i mai no n'hi haurà. En la identitat no ens cal un pont que ajudi a creuar d'una riba a l'altra. El reconeixement de la diferència que es troba a l'origen de la dita italiana és el que possibilita la traïció, ja que, tot comptat i debatut, què és la traïció sinó la introducció d'un element estrany, diferent, de discòrdia, dins un tot homogeni que hom creia inalterable? El traductor ha de ser un traïdor, ha de ser un espia: ha de poder passar del servei del text que llegeix al servei del text que produeix. Ha de recollir la informació pertinent dels països A, B i C per posar-la al servei dels interessos dels seus país X. O, en termes literaris, ha de convertir —com ha fet Montserrat Abelló— Anne Sexton, o Adrienne Rich, o Margaret Atwood, o Sylvia Plath en autores que els lectors catalans podem considerar «nostres». El valor de l'«anostrament» noucentista era justament aquest: agafar allò que més interessava del que havien produït les cultures foranes i importar-lo al català de tal manera que deixés de ser un cos estrany i passés a diluir-se i a enriquir la cultura pròpia, que esdevingués plenament «nostre». A les grans pel·lícules d'acció l'espia no fa altra cosa: es barreja i passa desapercebut en territori enemic, n'extreu la informació pertinent, i retorna i la posa al servei dels interessos del seu país. Tot i que a les pel·lícules allò que més ens atrau són les peripècies d'aquesta comesa, cal no oblidar quin és el sentit general que se'ns proposa. De la mateixa manera, tot i que, en la traducció, són les peripècies mateixes de la traducció allò que ens enlluerna, cal no oblidar quin és el sentit global de la mateixa operació traductora. L'operació —l'activitat— traductora de Montserrat Abelló pot ser, doncs, definida així: «incorporar a la literatura catalana aquelles autores del món anglosaxó contemporani que, amb la seva visió del món i la seva obra, millor poden enriquir el panorama dels lectors catalans i millor poden servir de model als escriptors catalans contemporanis». Ella no ho ha dit enlloc, i potser tampoc no ho ha volgut mai plantejar com un programa, però és ben clar que aquest n'ha estat el resultat, el seu resultat particular, i que l'ha dut a terme amb una fermesa de voluntat i qualitat estilística aclaparadores.

Espero que em permetran d'allargar-me una mica més en el símil de l'espionatge. ¿Recorden aquelles novel·les de John le Carré en què els lectors acabem adonant-nos de les escasses

diferències entre el personatge de George Smiley i el de Karla? Allà, com a la traducció, se'ns ensenya que la línia divisòria entre l'obediència i la traïció, entre la fidelitat o literalitat i la recreació, és molt tènue, i que ens cal saber saltar d'un costat a l'altre, i reconèixer en l'altra part aspectes de nosaltres mateixos. Gairebé tots nosaltres hem conegut sempre Montserrat Abelló com una poeta i traductora excepcional, i com una dona de tracte agradabilíssim, però segur que em permetrà la broma de fantasiejar que podria haver estat una molt eficaç agent al servei del MI6 britànic. Mai ningú no hauria sospitat d'ella. La seva recent trobada amb Adrienne Rich a Nova York podria haver estat un d'aquests encontres inventats per la imaginació de LeCarré.

Bé, abandono deixem la inquietud del tema dels espies i anem-nos-en a la pèrdua. Crec que la frase *poetry is what is lost in translation* (la poesia és allò que es perd en la traducció) la va encunyar precisament un poeta, el nord-americà Robert Frost. És, com el *traduttore/tradittore*, una frase fantàstica, que ha fet fortuna, però que, examinada ni que sigui de manera superficial, possiblement diu tot el contrari del que ha de dir. De fet, poesia és allò que es guanya en la traducció, és allò que perdura i es manté gràcies a la traducció, a través d'ella i malgrat els molts entrebancs del procés. No sé si a la sala hi ha molts assistents que hagin llegit Tolstoi en rus, però els asseguro que m'ofereixo a discutir de les virtuts de l'escena de la sega del fenc a *Anna Karenina* que només conec en la traducció d'Andreu Nin amb qualsevol lector o crític rus; gràcies a Nin i a la seva traducció aquesta és una novel·la que també és nostra, que forma part de la nostra tradició intel·lectual. Què seria de nosaltres si en la traducció haguéssim perdut la Bíblia, i l'*Odissea*, i la *Divina Comèdia*, i Shakespeare...? No, de cap de les maneres, traducció és allò que ens permet de conèixer, d'enriquir, de transformar, d'aprofundir, de créixer, perquè el traductor, com l'espia que mencionava abans, ha de saber triar el gra de la palla i passar la informació que és, de debò, essencial, vital. El programa involuntari de Montserrat Abelló a què al·ludia fa un moment ha consistit en això: en triar el gra de la palla, en buscar aquelles autores que li eren importants i que ha cregut que també ho havien de ser per a la formació dels lectors de poesia catalans. Allò que importa no són les pegues que puguin sorgir en un poema o en un altre, o les dificultats de les petites parts d'un gran tot, sinó, precisament, la visió de conjunt, el tot, i el que aquest tot representa com a tasca per a la persona que l'ha emprès i per al públic que se n'ha de beneficiar. L'obscuritat torturada i autodestructiva d'alguns poemes de Sylvia Plath no ha deixat de ser feridora (i, fins i tot diria: es-fereïdora) en les traduccions de Montserrat Abelló, però, gràcies a la traducció, ens arriba més veloç i salta per damunt dels entrebancs de la llengua estrangera i se'ns fa, d'alguna manera, fins i tot més punyent perquè, tot d'una, és aquí, dins la nostra mateixa tradició: la platja de Boston, el camp britànic, el pis de Londres ens han arribat a casa, amb aquest efecte aproximador que té la bona traducció i que recorda la inquietud amb què podem veure algunes grans pel·lícules tranquil·lament instal·lats a casa. La bona traducció, la traducció que funciona —i les de Montserrat Abelló en són un exemple immillorable—ens permeten suplantar l'original, prescindir-ne. Llegim *Sóc vertical* perquè el text hi funciona perfectament sense que hàgim de recórrer a l'original, perquè allò que llegim «és» l'original, l'original en català, l'original que explica i acosta la Plath als lectors d'aquí. En aquesta substitució no hi ha pèrdua de cap mena, sinó guany, el guany de la proximitat lingüística, el guany del sentit. Són traduccions que funcionen per analogia, seguint l'efecte de reflexió dels miralls. Ja sabem, com ho sap tot lector —perquè es tracta de l'experiència primera de la lectura— que la imatge del mirall és intangible, que no podem abraçar-la, però no per això dubtem que la imatge és una reproducció fidedigna de la cosa real —llevat dels casos en què el mirall és deliberadament distorsionador, com quan anem a passejar per les sales còmiques dels parcs d'atraccions.

A *Sóc vertical* hi ha poemes que són poemes ben bé nostres: «El coratge de callar» (p. 93). «Lesbos», «El temorós», «Om»... i molts d'altres. Ho són, evidentment, perquè els temes que s'hi tracten i la manera com Sylvia Plath s'hi acara, toquen la nostra experiència humana i trasbalsen la nostra sensibilitat lectora, però també són nostres perquè quan els lectors catalans llegim «el cel nocturn és com si fos de paper carbó» (p. 259), o «la turgència natural d'aquestes fulles de llimoner»

(p. 11) o, encara, «són els darrers romàntics, aquestes espelmes» (p. 291) —per citar només tres versos inicials de poemes molt allunyats en el temps— estem realment llegint una construcció poètica d'una naturalitat punyent en la nostra llengua. I aquest és un mèrit que li hem de reconèixer a Montserrat Abelló, ja que la seva pròpia poesia és plena de continguts diametralment oposats als de la Plath, i Montserrat Abelló, com a bon mirall, que sap el que cal guanyar en la traducció, ens l'ha donada gairebé com si la seva veu fos naturalment la de la poeta que la tradueix.

És, doncs, per aquesta seva bona capacitat de guany i d'espionatge poètic que li hem d'agrair un cop més, arribada, ara, a aquesta talaia descomunal dels 90 anys, el temps i la delicadesa que hi ha esmerçat i l'exemple altíssim que és per tot nosaltres.

Barcelona, 2008